

PhD DOLGOZAT
TÉZISEK

A HATÁRVIDÉKTŐL A HATÁRVONALIG

MARIA PIA PEDANI

SZEGED TUDOMÁNYEGYETEM
2008-2009

I. SZINOPSZIS

Jelen könyv célja az, hogy tanulmányozza a keresztény és muszlim országok közti határvidékek és határvonalak kapcsolatait a középkor végén és a modern korban. Jelen könyv első fejezete azokkal a terminusokkal foglalkozik, amelyeket Európában, illetve az iszlám világban használtak, határ, határsáv, határvonal, határvidék, és más hasonló fogalmak kifejezésével. A határsáv, *tağr* (végvár), *limes* értelme nem pontosan ugyanaz, mint a határ, *ḥadd*, *smir*, *hudud* szavaknak; a *munāṣafa* ugyanakkor egy olyan országra utal, amely kettős fennhatóság alatt áll; egyes muszlim tudósok szerint a *dar al-ṣulḥ* olyan terület, amely sem az iszlám birodalmához, sem a háború térségéhez nem tartozik; a *Gazw* és *gaza* olyan háborúra utal, amelyeket a határvonal térségében vívtak a hitetlenek ellen, míg a *Militärgrenze* szót a Habsburg birodalomnak a Török Birodalomhoz legközelebb lévő területére használták.

A második fejezet általánosságban foglalkozik a határ fogalmával. A fejezet először röviden összefoglalja a terjedelmes historiográfiai irodalmat, amely a korai oszmán-török államnak, mint *gazi* államnak az eszméjével foglalkozik. Ezek után a keresztény–muszlim egyezmények néhány részletének az elemzése következik, amely arra a hipotézisre vezetett, hogy egy muszlim uralkodó által kibocsátott békeszerződés dokumentumai a másik állam közelségétől függően változtak: ha a két ország szomszédos volt, akkor fegyverszünet típusú dokumentumot adtak ki; ha nem, akkor szabad közlekedést (*salvus conductus*) garantáló típusú szerződést kötöttek.

További kutatási területet jelent azoknak a kapcsolatoknak a vizsgálata, amelyek a határvidéken álltak fenn. Erről a témáról számos példával szolgálnak a Velencei Köztársaság és a Török Birodalom alattvalói közötti kapcsolatok. Sok évszázadon át a tengert csupán határnak tekintették, amelyet tengeri rablók, kalózok, irreguláris török hajósok (*levend*-ek) és reguláris flották hajói szeltek át. Az Adriai-tengerre vonatkozó kutatások kiderítették számunkra, hogy milyen szoros kötelékek léteztek a marokkói hajósok és a török uralom alatt állt Albánia hajósai között.

Egy másik országgal való határ eszméjének az elfogadása egyben a másik létezéshez való jogának elismerését is jelentette. Érthető tehát, hogy ez volt egy békeszerződés végső és legértékesebb eredménye. A muszlim-keresztény kapcsolatokban közös határ létrehozása azt jelentette, hogy mindkét fél uralkodójának sikerült túltennie magát a tisztán katonai gondolkodásmódon és elfogadni a „hitetlen állammal” való egymás mellett élés lehetőségét.

A harmadik fejezetben a szerző leírja, hogy általában hogyan állapították meg a szárazföldi határokat. A Török Birodalom első határa egy keresztény állammal valószínűleg a Velencei Köztársasággal volt először Morca-ban (Peloponnészosz-félsziget), majd az Adriai-tenger térségében. A legrégebbi dokumentum erről a kérdésről a 15. század végére, vagyis két évszázaddal

korábbra, mint a karlócai békeszerződés dokumentumai. Ezalatt az idő alatt nem változott a török uralkodók felfogása a határokat illetően, azonban a gyakorlat, amelyet a határok megállapítására alkalmaztak, fokozatosan megváltozott. A 15. században, miután megállapították a határokat, a kérdés szabályozására a szultán maga bocsátott ki egy dokumentumot, amelyet *sınırname*-nak vagy *hududname*-nek nevezték. A következő időszakban a birodalommal határos országok számára ezek a tárgyalások egyre fontosabbak lettek, mint Isztambul számára. A legrégebbi időkben a döntéseket csak a szultán képviselője hozta, később azonban ezeket meg kellett vitatni a két ország diplomatáinak; a kancellária emberei és a jogászok (*kadi*), akik elkísérték őket először részleges hivatalos dokumentumok adtak ki, s végül egy általános dokumentumot; a 17-18. században a *hüccet*-et, amelyet a török *kadi* kiadott elégségesnek tekintettek, míg a *hududname* a múlt emléke maradt csupán. A karlócai egyezmények idején a Török Birodalomnak már kétszáz év óta megvoltak a határai a Velencei Köztársasággal. 1699 után csak a határvonal hossza változott, a továbbiakban nem korlátozódott egyes térségekre, vagy a török-velencei határ egészére, hanem magába foglalta a Habsburg birodalommal fennálló határokat is.

Néhány olyan velencei hivatalnok kis archívuma, akit megbíztak, hogy dolgozza ki a határvonalat az Oszmán Birodalommal, sok fontos információval szolgál azokkal a problémákkal kapcsolatban, amelyek az ilyen diplomáciai összejövetelek során felmerülhettek: hogyan jelölik a határ helyét, köhalmokkal vagy sziklákkal, vagy fába véséssel; mely határon fekvő várat kell lerombolni; mit kell tenni, ha egy földterületet jogtalanul bitorol a másik fél a békeszerződés megkötése után; hogyan kell figyelembe venni egy folyó vizét vagy egy hegygerincet; milyen hosszsmérték egységeket kell megválasztani a határ méréséhez; hogyan kell udvariasan bánni a másik fél küldöttségével, stb. Végül érdemes megemlíteni azt az esetet, ami 1699-1700-ban történt, amikor az Otton város közelében lefolytatott tárgyalásokon már nem két, hanem három delegáció találkozott, s az volt a feladat, hogy megállapítsák azt a pontot, ahol a velencei, Habsburg és oszmán-török államnak érintkeznie kell. Ez alkalommal a négy küldött (kettő a Török Birodalmat, egy-egy pedig a Velencei Köztársaságot ill. a Habsburg Birodalmat képviselte) a Debello Brdo hegy csúcsát választotta ki a három állam érintkezési pontjául, de a velencei kormány nem volt hajlandó elfogadni ezt a döntést, amely ellenkezett érdekeivel és fenntartotta magának a jogot a környező területek birtoklására. Ezért az ún. „*triplex confinium*” (hármass határ) egy olyan helyre került, ahol a három állam ténylegesen nem érintkezett egymással.

A negyedik fejezet azzal a társadalommal foglalkozik, amely a határterületen élt. Számos példa mutatja, hogyan harcoltak az embercek, hogyan tulajdonítottak el lábasjóságot és földet, hogyan fizettek időnként adót mindkét uralkodónak, de

azt is megismerhetjük, hogyan kereskedtek és hogyan próbáltak békésen együtt élni a határ két oldalán lévőek.

Az ötödik fejezet a Mediterráneummal foglalkozik. Hosszú időn keresztül, legalábbis Ibn Khaldún kora óta, ezt a tengert zárt beltengerek sorozatának tekintették, amelyeket nagyobb vagy szűkebb szorosok választanak el egymástól: a Fekete-tenger és az Adriai-tenger kettő volt ezek közül. Általában véve az európaiaknak és a muszlimoknak erősen különbözött a véleménye a tenger birtoklásának fogalmáról: az előbbiek úgy gondolták, hogy a tengerek minden néphez tartoznak és egyetlen hatalom sem tarthat igényt egy tenger kizárólagos birtoklására, míg az utóbbiak azt tartották, hogy a tengernek is egy fejedelem alá kell tartoznia. Azonban némely uralkodó saját egyéni felfogása szerint viselkedett: a Velencei Köztársaság például évszázadokon keresztül az Adriai-tengert saját öblének tekintette. A török szultán nem vetette el azt a gondolatot, hogy a Fekete-tenger és a Földközi-tenger egy része a saját birodalmához tartozik. Azonban ezen a téren a Török Birodalom geopolitikai stratégiája megváltozott az idők folyamán, elsősorban a 16. században: a század első felében a törökök úgy gondolták, hogy lehetséges az egész Földközi-tenger térségének leigázása oly módon, hogy először a nagyobb, de gyengébb térségeket hódítják meg, majd csak másodjára a nagymértékben megerősített területeket. Miután sikertelen kísérletet tettek Málta meghódítására, hozzáláttak azoknak a szigeteknek és helyeknek a meghódításához, amelyek védtelenek voltak, azzal az elgondolással, hogy így a Földközi-tenger egész keleti térségének urai lesznek. Eddig csupán az Isztambulból Egyiptomba tartó kereskedelmi hajókat próbálták megvédeni, ettől kezdve azonban elkezdtek felügyelni magát a tengeri útvonalat, amely a Birodalom leggazdagabb tartományát kötötte össze a fővárossal.

A törökök évszázadokon keresztül azt a gondolatot is elfogadták, hogy lehetséges egy öböl, csatorma vagy akár egy halastó megosztása is két állam között. Ily módon viselkedtek a rodoszi lovagokkal szemben éppúgy, mint a Velencei Köztársaság viszonylatában. Abban az időszakban, amikor a magrebi tartományokkal meglazultak a kapcsolatok, a karlócai és a passarowitzi egyezmények arra kötelezték a szultánt, hogy állapítsanak meg határvonalakat a tengeri vizeken is, hogy megakadályozzák az irreguláris alakulatokat (*levend*) abban, hogy európai hajókat támadjanak meg és felforgassák a létrehozott békét, először egy, a birodalmi partoktól 30 mérföldre húzódó vonalat határoztak meg, ahol a velencei hajók biztonsággal hajózhattak. Azután egy elképzelt vonal segítségével két részre osztották a Földközi-tengert. Sem a *levend*-ek, sem a francia és angol hadihajók nem léphették át ezt a vonalat, hogy kereskedelmi hajókat támadjanak meg, vagy hogy egymás ellen harcoljanak.

Egy határ nem csupán egy földön megállapított vonal. Bármilyen lehet határvonal, ami kettőszét két különböző gondolkodásmódot és életmódot. Eszerint a logika

szerint egyre fontosabbakká váltak azok az elemek, amelyeket a „másik” meghatározására felhasználtak. A könyv hatodik és hetedik fejezete azzal foglalkozik, milyen módon ismertek fel egy idegent és egy olyan személyt, aki átgázolt a határon. Nemcsak a tárgyakon helyeztek el jeleket, hanem az emberi testet is meg lehetett örökre jelölni. A viselkedés ugyancsak fontos elem volt, amely megkülönböztette egy uralkodó alatt valót egy másik uralkodótól. Az a mód, ahogy a „másikat” elképzelték, századról századra változott, elsősorban, ami a keresztényeket és muszlimokat illeti. Egy határon általában sokfajta kategóriába tartozó ember kelt át: voltak követek és diplomáciai küldöttségek, akiket általában az uralkodójuk kísérőlevele védett, és akikhez gyakran nagy kíséret társult: ezeket nemcsak európai uralkodók küldték Velencébe, hanem a mamlúk szultánok és a törökök is. Ezenkívül voltak a kereskedelmi utazók, s itt megjegyezhetjük, hogy Velencében több muszlim kereskedő járt, mint ahogy azt a kutatók általában hiszik. Ebben a városban ugyanis nemcsak saját raktárházzal rendelkeztek, legalábbis 1621-től kezdve, hanem volt egy külön temetőjük is a zsidóké és a protestánsoké mellett. Volt ezenkívül saját dokkjuk is a hajóiknak. Végül rabszolgák is átlépheték a határokat azért, hogy szabad földre jussanak. Muszlimok a keresztény országokból menekültek el, míg keresztények a muszlim területekről, de vándorlásaik és szenvedéseik nagyjából hasonlóak voltak.

Az is nagyon érdekes, hogyan változtak azok az eszközök, amelyeket csoportok vagy egyes személyek azonosítására használtak. Követeken és más nagyon fontos személyeken kívül a középkorban egy állam általában mindenekelőtt meg akarta határozni, hogy egy határon átgázoló egyén milyen kategóriába tartozott. Egy kereskedőt a többi kereskedő ismerte és fogadta el, vagy azok a piaci alkuszok, akikhez igyekezett. Ezek a személyek felelősséget vállaltak érte, de egy határvidék hatóságai számára ő csak egy kereskedő volt, aki egyik államból a másikba ment. Ugyanígy egy menekülő rabszolga csak egy olyan embernek számított, akit vagy újra láncra vertek, vagy segítettek elnyerni a szabadságát, főleg, ha volt nála pénz. A 14. század nagy pestisjárványa után, fokról fokra elterjedt az a szokás, hogy személyi igazoló papírokra volt szükség a határátlépéshez. Az európai államok egymás után hozták létre egészségügyi határokat, hogy megvédjék polgáraikat, és igazoló iratokat kértek nemcsak az emberek számára, hanem az állatok számára is, s a poggyászokat és a levélborítékokat is a járvány lehetséges hordozóinak tekintették. Ugyanebben az időben, ha valaki átlépett a határon, hogy eljusson a Török Birodalomba, azt gyakran úgy tekintették egészségügyi okokból, mintha az illető a pokolba szállt volna le.

A személyazonosság megállapítására szolgáló új dokumentumok megjelenésének a vizsgálatával azt mondhatjuk, hogy teljessé válik a határvidék fogalmának a határ fogalmába való átmenetelének a tanulmányozása. Az a lassú

folyamat, amely a keresztény-muszlim kapcsolatok viszonylatában a középkorban kezdődött el, hosszú időre kiható eredményeket hozott. Manapság az új technikai eszközök létrejötte lehetővé teszi új határok létrehozását is; ezek többé már nem a tér fogalmához kapcsolódnak, hanem ahhoz a képzethez, amelyet az egyén magáról felkinál, valamint az életmódjához és ahhoz, ahogy korunkat tekinti.

II. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Ez a kutatás akkor kezdődött, amikor észrevettem a Velencei Állami Levéltárban, hogy néhány dokumentum azt bizonyította, hogy már a XV. század közepén léteztek határok Velence és az Oszmán Birodalom között. Ez a megállapítás nem egyezik meg a történetírásban elfogadott általános teóriával, amely szerint az oszmánok csak a karlócai béke után (1699) állapodtak meg tényleges határok kialakításában.

Az első kutató, aki oszmán részről a határokra vonatkozó európai nemzetközi jog alkalmazásával foglalkozott, Rifaat Abou-El-Haj volt, az 1960-as években (R.A. Abou-El-Haj, *Ottoman Diplomacy at Karlowitz, (Oszmán diplomácia Karlowitzban)* «Journal of the American Oriental Society», 87/4 (1967), pp. 498-512; R.A. Abou-El-Haj, *The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe: 1699-1703*, (Az Oszmán Birodalom Határainak Kialakítása Európában: 1699-1703) «Journal of the American Oriental Society», 89/3 (1969), pp. 467-475).

Ezt a teóriát ismételte meg minden a téma iránt érdeklődő kutató. Nem gondolták, hogy az oszmánok tényleges határokat alakítottak volna aki a XVIII. század előtt, amint ezt például még 1999-ben Colin Heywood is állította (C. Heywood, *The Frontier in Ottoman History*, (A határok az oszmán történelemben) in *Frontiers in Question. Eurasian Borderlands. 700-1700*, ed. by D. Power - N. Standen, London-New York 1999, pp. 228-250).

A folyamatosan terjeszkedő oszmán határ teóriája kiegészítette az Oszmán Birodalomról, mint *gázi* államról szóló képet, amely végtelen szent háborút folytat a keresztények ellen. Ezt az elgondolást Paul Wittek (1894-1978) dolgozta ki az 1930-as években. Mivel e kiváló tudós volt minden nyugati oszmán kutató mestere, sem Európában, sem az Egyesült Államokban nem volt senki, aki legalábbis életében azt meg merte volna kérdőjelezni. Csak az ő halálát követően kezdett néhány tudós arról írni, hogy az oszmán viselkedés sokkal pragmatikusabb volt, mint azt gondolták volna (például, R.P. Lindner, - *Nomádok és Oszmánok a Középkori Anatóliában - Nomads and Ottomans in Mediaeval Anatolia*, Bloomington 1983; C. Kafadar, - *Két világ között. Az Oszmán állam megalapítása - Between two worlds. The Construction of the*

Ottoman State, Los Angeles-London 1995). Ezen a ponton tudatosult bennem, hogy ennek a kevésbé felfedezett pragmatizmusnak kiegészítő eleme volt a régi oszmán határkialakítás, még akkor is, ha tudatában voltam annak, hogy a két állam közötti írásos megállapodás a határról nem jelentette a két kultúra és vallás teljes elhatárolását és hogy a kölcsönhatások mindig lehetségesek.

A *hududname*-nak (“birodalmi levelek a határról”) nevezett oszmán dokumentumok létezése sem keltette fel a kutatók figyelmét annyira, amennyire kellett volna. A Başbakanlık Osmanlı Arşivi di İstanbul (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi rehberi*, Ankara 1992, p. 144., (ebben a kötetben a *hududname*-k csak ezen az oldalon találhatók) kötetben könnyen csak egy *Venedik hududname defteri* 1112/1700 található, és a tartalomjegyzékben sem emlitenek semmi hasonlót, Oroszországra és a Birodalomra vonatkozóan sem. Az oszmán diplomáciával foglalkozó könyvek sem foglalkoznak sokat ezzel a témával. Például Mübahat Küttükoğlu művében, (M.S. Küttükoğlu *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*, İstanbul 1994, p. 146) a *hududname*-kat általában *namek* (“birodalmi levelek”) sorolják, mint formailag megegyezőket, de többször meg sem említik ezeket. Ezzel ellentétben a Velencei Állami Levéltár Oszmán Dokumentumok gyűjteményében, számos bizonyítékot találunk az Oszmán Birodalom és a Velencei Köztársaság között megalakított határokról a XV. és XVIII. Században (*I “Documenti Turchi” dell’Archivio di Stato di Venezia*, a vegyes dokumentumok tartalomjegyzéke szerk. M.P. Pedani-Fabris, a katalógusok kiadásával A. Bombaci †, Roma 1994). A legrégebbiek valójában a szultán által kibocsátott *name*-k, a többi pedig *hüccet* (egyfajta jegyzői eljárás), amelyet az oszmán kádik bocsátottak ki és azon oszmán diplomaták is aláírtak, akik a határ megrajzolásával voltak megbízva és tagjai voltak egy vegyes bizottságnak. Ezen dokumentumok olvasása közben tudatosult bennem, hogy a Velencére vonatkozó XVIII. sz-i hudadname nem egyedüli. Ezért a következő kérdéseket tettem fel magamnak:

1. miként gondolkodtak az oszmánok az országhatárokról?
2. miként gondolkodtak a határvonalakról?
3. milyen volt egy átlagos ember élete a Velence és az Oszmán birodalom közötti határvidéken?
4. mi volt a velencei – oszmán gyakorlat a határok kialakítására?
5. milyen volt egy átlagos ember élete a határok közelében?
6. ki kelt át a Velence és az Oszmán Birodalom közötti határon?

Abból a feltételezésből kiindulva, hogy az országhatár területét illetően és a velencei – oszmán határvonalra vonatkozóan az uralkodó elméletek és a létező dokumentumok között eltérés van a szavak jelentéscsúszdát kezdtem kutatni az olasz nyelvben, a latinban (az olasz hivatalokban korábban használatos nyelv), a törökben, az oszmánban és az arabban (a vallás és a törvénykezés nyelve az

oszmánok számára is). A kutatás eredménye rámutatott, hogy már a középkortól a velencei kultúrában és az oszmánban is világos volt a különbség az országhatár és a határvonalak között. Különösképpen az oszmánok arab és görög szavakat is használtak, hogy kifejezzék a határvonalakról való elképzelésüket. Csupán a nomád törökök ősi kultúrájának nem volt fogalma a földön megjelölt határvonal kifejezésére, habár mítoszai és szokásai azt a gondolatot ébresztették bennem, hogy a törököknek a kezdetektől "hordozható határvonalai" voltak, amelyek állandó módon jelöltek meg tárgyakat és személyeket, vagy pedig minden alkalommal újra alkothatóak voltak, ha valaki úgy kívánta. Ugyanezt figyelhetjük meg a "barbárok" nomád kultúrájában, akik bejárták egész Európát a Római Birodalom hanyatlásának idején.

Ekkor határoztam el, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítok a Velencei Állami Levéltár dokumentumainak. Ez az intézmény fontos dokumentumforrásokat őriz a velencei – oszmán kapcsolatokról és a nemzetközi politikáról mind a középkorból és az újkorból. Azt mondják, hogy ez a leggazdagabb török dokumentum gyűjtemény, amely a régi oszmán területeken kívül esik. A XIX. századtól az oszmanisták ismerték és felhasználták ezeket a forrásokat. Joseph von Hammer-Purgstall monumentális Oszmán Birodalom története megírásakor (J. Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches, groszenteils aus bisher unbenützten Handschriften und Archive*, Pesth 1834-36) ezeket a dokumentumokat is átolvasta és más velenceieket, amiket akkor Bécsben őriztek. A legértékesebb dokumentumokat 1805-ben vitték Bécsbe, amikor Ausztria elfoglalta az egykori Velencei Köztársaság területeit, majd 1866-ban juttatták vissza Olaszországnak. Más tudósok is elmentek Velencébe, hogy kutatásokat folytassanak, mint például M. Tayyip Gökbilgin (M.T. Gökbilgin, *Venedik Devlet Aşivindeki Türkçe Belgeler koleksiyonu ve Bizimle ilgili diğer Belgeler*, «Belgeler», V-VIII/9-12 (1968-1971), pp. 1-151; M.T. Gökbilgin, *Venedik Devlet Aşivindeki vesikalar külliyyatında kanunî Sultan Süleyman devri belgeleri*, «Belgeler», I/2 (1. temmuz 1964), pp. 119-220; M.T. Gökbilgin, *Le relazioni veneto-turche nell'età di Solimano il Magnifico*, «Il Veltro», XXIII, 2-4 (mar.-ago. 1979), pp. 277-291; M.T. Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman devrine ait Bosna ve Hersek ile ilgili Venedik Aşivindeki Türkçe belgeler*, «Tarih Dergisi» 32 (1979), pp. 319-330) e Şerafettin Turan (Ş. Turan, *Venedik'te Türk Ticaret Merkezi*, «Belleten», 23 (nisan 1968), pp. 247-283).

Szintén itt őrzik Isztambul velencei követének dokumentumait, vagyis a Konstantinápolyi kormányzóét. Ezeket a dokumentumokat még nem tanulmányozták részletesen, mivel évekig nem voltak rendszerezve. (G. Migliardi O'Riordan, *Présentation des archives du Baile à Constantinople*, «Turcica», 33 (2001), pp. 339-367; D. Desai, *Les documents en ottoman des fonds des archives du Baile à Constantinople*, «Turcica», 33 (2001), pp. 369-377): ezek között sok *defter* van, legtöbbjük az eredeti oszmán, amelyhez

hozzácsatolták a korabeli olasz fordítást. Ezeket a forrásokat tanulmányozva észrevettem, hogy ezek másolatai a Başbakanlık Arşivi-ban őrzött regisztereknek, amelyek a Velencével való kapcsolatokra utalnak. (v.ö. pl. Az Isztambulban őrzött dokumentumokat, Başbakanlık Arşivi, *Maliveden müdevver*, 6004, 17901, amelyeket idéz S. Faroqhi, *The Venetian Presence in the Ottoman Empire (1600-1630)*, «The Journal of European Economic History», 15/II (1986), pp. 345-384 és másolataikat in: Venezia, Archivio di Stato di Venezia, *Bailo a Costantinopoli*). Ezért nem volt szükség Isztambulba utazni, hogy új dokumentumokat találjunk, mivel ezeket Velencében is meg lehetett találni a velencei dokumentumok közé keverve, amelyek hasonló témákat találtak. Ekkor döntöttem el, hogy az alábbi levéltárakban fogok kutatni:

1. *Provveditori alla Camera dei confini*, a velencei bíróság, amely a határok ellenőrzésével volt megbízva;
2. *Documenti Turchi*, itt találtam meg Alvise III Mocenigo kis levéltárát is, aki a Passarowitz-i (1718) béke utáni, a határok megállapításával megbízott velencei – oszmán vegyes bizottság tagja volt, velencei diplomata;
3. *Archivio privato Grimani ai Servi*, itt egy másik velencei diplomata iratait őrzik, Giovanni Grimani, a Karlowitz-i béke (1699) utáni határokkal foglalkozó vegyes bizottság tagja volt és a császári diplomata Luigi Ferdinando Marsili kapcsolattartója, aki a Habsburgok érdekeinek védelmével volt megbízva;
4. *Bailo a Costantinopoli*, itt sok oszmán dokumentumot őriznek (*name-i hümayun*, *hüccet* és nagy visir és *kapudanpaşa leveleit*);
5. *Lettere e scritture turchesche*, elsősorban a Balkánra és a perifériákon található tartományok hatóságaira és közvetlen kapcsolataikra Velencével vonatkozó sorozat.

Ezek a levéltárak elsősorban a XV. és XVI. századot ölelik át, de a legjelentősebb részük XVI. századi. Így elhatároztam, hogy elsősorban ezt az időszakot fogom tanulmányozni, nem feledkezve meg arról, hogy néhányszor régebbi szokások hatással lehetnek utóbbi szokásokra vagy felfogásokra.

Másodlagos források más egyéb információk gyűjtésére szolgáltak:

1. az egyes témák háttérének kidolgozásához: például Luigi Ferdinando Marsili-ről fellelhető gazdag biográfia, amely hasznos, hogy figyelembe vehessük a Karlowitz utáni határookra vonatkozó Habsburg álláspontot;
2. hogy megérthessünk néhány ideológiai kiindulópontot: például az oszmán törvények a sarián alapultak és az oszmán szokások megértéséhez figyelembe kell venni az arab történelmet és kultúrát;

3. hogy összehasonlíthassunk más iszlám – keresztény országhatárokat és határvonalakat: például a spanyol/ andalúziai eset, vagy a balkán *militárgrenze* a két birodalom között segítenek megérteni a velencei – oszmán kapcsolatokat.

Amikor befejeztem a dokumentumok kutatását és témák szerint osztályozni kezdtem az összegyűjtött információkat észrevettem, hogy két fontos kutatási téma kimaradt:

1. a tengeri határok;
2. a "hordozható határok" és ezek fontossága a modern korban, amikor már használták a határvonalak kijelölését.

Így elhatároztam, hogy a fenti témákat is érinteni fogom.

Mivel a dokumentumok, amelyekkel foglalkoztam elsősorban a velencei – oszmán kapcsolatokat tárgyalták a XV. és XVIII. Században, kutatásomat erre az időszakra összpontosítottam. A szöveget az alábbiak szerint 8 fejezetre tagoltam figyelembe véve a hat kérdést, amit kezdetben feltettem magamnak és a két témát, amit a kutatás közben vettem hozzá, majd ezeket követi a névmutató és a bibliográfia:

1. terminológia;
2. országhatár;
3. szárazföldi határvonalak;
4. élet a határvidéken;
5. tengeri határvonalak;
6. a határvonalakon túl;
7. határvonalakon átkelők.

III. MÓDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉS

Már számos kutató vizsgálta a határok történetét Andalúziában, ahol a Reconquista fokozatosan haladt előre az évszázadok során és csak 1492-ben fejeződött be, miután Granadát végül is meghódították. Másrésről, az oszmán-török történetírást a folyamatosan tárguló határok eszméje uralta, amióta közel egy évszázaddal ezelőtt önálló kutatási ággént jelent meg. Az ún. „szent háború” elméletét, amely a *gaza*-t (hadjáratokat) tekintette az oszmán-török terjeszkedés egyetlen alapjának, vitatták, majd elfogadták, s végül elvetették. Ugyanakkor azonban csak kevés értekezés készült a modern kori oszmán-török határokról: mikor és hogyan alakultak ki, hogyan változtak és milyen dokumentumok készültek, amelyek ezeket rögzítették. Csak az utóbbi években kezdtek el a kutatók ezekről a kérdésekről beszélni különböző kongresszusokon és

összejöveleteken, jóllehet legtöbbjük még mindig úgy gondolja, hogy az oszmán-törökök a kijelölt határvonal eszméjét csak a Habsburgok és szövetségeseik esetében fogadták el, az 1699-ben aláírt karlócai békeszerződésben.

Ezzel a könyvvel remélem, hogy rá tudtam mutatni néhány olyan megállapításra, amely soha nem lett még leírva, és ki tudtam emelni néhány olyan gondolatot, amelyre eddig csak részlegesen utaltak, de más tudós soha nem fejtette ki világosan. Különös tekintettel az alábbiakra:

1. az oszmánok, már 1699-et megelőzően is alkottak határvonalakat, már a XV. Század második felében is;
2. ebben a században kezdték elfogadni a határvonalak kialakítására létrehozott vegyes bizottságok gondolatát;
3. a határvonalak megállapítására létezett egy velencei-török gyakorlat, amely lassan, századról századra változott; a határok jelölésekor használták a növekvő félholdat, ellentétbe állítva a kereszttel, közel egy évszázaddal azelőtt, hogy nyugati stílusú zászlajuk egyetlen szimbólumává választották volna;
4. a középkorban és az újkor kezdetén a törökök már úgy gondolták, hogy egy állam fennhatóságot gyakorolhat a tengeri vizek felett is, mint ahogy a velenceiek is tették, de minden európai nem; Velence és az Oszmán Birodalom egyöntetűen úgy gondolkodott, hogy a határ a tengervízezen is megállapítható;
5. a híres „gázi szellemiségű határ”, ha valaha is létezett, hamar mellőzve lett az első terjeszkedési periódus után, hogy átadja helyét a megosztott hiteknek és szokásoknak; ezt a pragmatikus életmódot osztották a keresztények és a muzulmánok is, akik egymás mellett éltek, bár két különböző és egymástól határral elválasztott államban;
6. az elmúlt évszázadokban muzulmánok és keresztények nemcsak harcoltak egymás ellen, hanem megtalálták a módját, hogy egymás mellett békében éljenek, megosztottak sok szokást, elképzelést; hiszen a tény, hogy létezik egy határvonal azt jelenti, hogy mindig késznek kell lenni a háborúra, még akkor is, ha a békeszerződés alá lett írva; de ezzel ellentétesen azt is jelenti, hogy a határ meghúzásával a felek elhatározzák, hogy békésen akarnak egymás mellett élni, kölcsönösen elismerve a másik másságát.

IV. BIBLIOGRÁFIA

In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia, Venezia (Deputazione editrice) 1994.

- La dimora della pace. Considerazioni sulle capitolazioni tra i paesi islamici e l'Europa*, Venezia (Ca'oscara)1996.
- The Ottoman Venetian Frontier (15th-18th Centuries)*, in *The Great Ottoman Turkish Civilisation*, 4 voll., ed. K. Çiçek, Ankara 2000, I, pp. 171-177 (Türkçe: *XV-XVIII. Yüzyılda Osmanlı Venedik İlişkileri*, in *Osmanlı*, 12 voll., Ankara 1999, I, pp. 259-265).
- Spunti per una ricerca sui confini del mare: gli Ottomani nel Mediterraneo*, «Iacobus. Revista de estudios jacobeos y medievales», 11-12 (2001), pp. 221-239.
- Das Triplex Confinium: Diplomatische Probleme nach dem Karlowitz Frieden*, «Croatia Christiana Periodica», 48 (2001), pp. 115-120.
- Cristiani e musulmani nel Mediterraneo*, in *La mobilità des personnes en Méditerranée de l'antiquité à l'époque moderne. Procédure de contrôle et documents d'identification*, sous la direction de C. Moatti, Roma (École française de Rome) 2004, pp. 239-251.
- The Ottoman Empire and the Gulf of Venice (15th-16th c.)*, in *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri* (Università Ege, Izmir 18-22 settembre 2000), haz. Tuncer Baykara, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2004, pp. 585-600.
- Gli Ottomani e il Mediterraneo: considerazioni di geo-politica in Età Moderna*, in *Meditando sull'evento di Lepanto. Odierne interpretazioni e memorie*, a cura di M. Sbalchiero, Venezia (Corbo e Fiore editori) 2004, pp. 113-124.
- Some Remarks upon the Ottoman Geo-Political Vision of the Mediterranean in the period of the Cyprus war (1570-1573)*, in *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, ed. by C. Imber, K. Keyotaki, R. Murphey, 2, *Frontiers of Ottoman Studies*, London (B. Tauris) 2005, pp. 23-35.
- Beyond the Frontier: the Ottoman-Venetian Border in the Adriatic Context from the Sixteenth to the Eighteenth Centuries*, in *Zones of fracture in Modern Europe, Baltic Countries-Balkans-Northern Italy, Zone di frattura in epoca moderna. Il Baltico, i Balcani e l'Italia settentrionale*, ed. by A. Bues, Wiesbaden (Harrassowitz Verlag) 2005, pp. 45-60.
- Gli ottomani in Adriatico tra pirateria e commercio*, in *I Turchi, gli Asburgo e l'Adriatico*, a cura di Gizella Nemeth e Adriano Papo, Duino Aurisina (Trieste), Assoc. Pier Paolo Vergerio, 2007, pp. 57-64.
- Ottoman Merchants in the Adriatic. Trade and smuggling*, «Acta Histriae», 16/1-2 (2008), pp. 155-172.